

діоксинів, є величезною. Після спалювання сміття залишається значна маса шлаку та золи (до третини первинної маси), а ці відходи вимагають вже поводження як із небезпечними відходами [3]. Спалювання сміття виключає економію сировини, не привчає населення до цивілізованого підходу до екологічних проблем, протидіє засадам збалансованого розвитку.

1. Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної політики. Постанова Верховної ради України від 5. 03. 1998 року № 188 / 98 – ВР

2. Гурвич В.И., Лифшиц А.Б. Добыча и утилизация свалочного газа (СГ) – самостоятельная отрасль мировой индустрии. Интернет : <http://www/ecoline.ru/mc/waste/>

3. Юфит С. С. Мусоросжигательные заводы – помойка на небе. Промышленные полигоны – конец мусорному кризису. Диоксины в грудном молоке. Лекции, Н. Новгород, 1999

4. Suprunenko O., Agriculture in the Carpathian Ecoregion // The Status of the Carpathians, Carpathian Ecoregion Initiative, WWF 2001

УДК 316.334.2 (477.87)

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАКАРПАТТЯ В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ

В.О. Тьорло, В.В. Тьорло

**Академія праці і соціальних відносин,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України,
м. Київ, Україна**

Tiorlo V.O., Tiorlo V.V. Social aspects of the regional policy of Transcarpathia realization in the conditions of transition economy

Ecological, economic and demographic situation in Transcarpathian region is analysed. The trends of regional policy in solving social problems are revealed.

Регіональна політика в Українському Закарпатті повинна базуватися на парадигмі гармонійного розвитку і взаємодії його соціальної, господарської та природної підсистем. В значній мірі необхідність такого підходу обумовлена тими обставинами, що природні процеси в гірських екосоціосистемах (ЕСС) відзначаються більшою інтенсивністю та динамічністю, а їх наслідки впливають на значні за площею прилеглі території і мали в останні десятиріччя ХХ століття тенденцію до наростання кризових явищ. Цілком очевидно, що суспільство повинно регулювати процеси розвитку всіх складових ЕСС та їх взаємовідносин і контролювати їх синергічний вплив.

Останнім часом багато говориться про концепцію стійкого розвитку та екологічно збалансовану економіку. Проте, слід зазначити, що вони не вирішують проблем еволюції гірських ЕСС, а лише є етапами у знятті певних

невідповідностей і протиріч. Категорія “стійкий розвиток” цілком може відповідати меті розвитку господарської підсистеми, а термін “збалансований” – бажаним взаємовідношенням за даного рівня розвитку продуктивних сил між складовими ЕСС. Але коли мова іде про принципові стратегічні аспекти розвитку гірської ЕСС як єдиного цілого, які б виключали небажані наслідки та нівелювали прояв негативних природних процесів, доцільніше використовувати категорію “гармонійний розвиток”.

За останнє десятиріччя соціально-демографічна ситуація в Закарпатській області значно ускладнилася. В порівнянні з 1990 р. чисельність населення області хоча і збільшилася на 23,9 тис. чоловік або на 1,9 % і складала в 2000 р. 1282 тис. чоловік, проте природний приріст в кінці ХХ ст. майже припинився. З 1996 р. основні демографічні показники в Закарпатті мають тенденцію до погіршення. Так, природний приріст населення зменшився з 2243 осіб у 1996 р. до 497 осіб у 2000 р., а у 1999 р. в області вперше за останнє десятиріччя смертність перевищила народжуваність. На думку спеціалістів основним чинником, що обумовив таку ситуацію в 1999 р. був катастрофічний паводок в листопаді 1998 р.

Значний вплив на суспільні процеси має густота населення. Проте, за відносно високим пересічним в цілому по Закарпаттю значенням цього показника, що становить 100 чоловік на 1 км², в області спостерігається його значна територіальна диференціація. Найгустіше заселені райони, що розташовані на Закарпатській низовині, - Виноградівський (170 чол./км²) та Берегівський (128 чол./км²), вища пересічної по області густота населення в Іршавському та Мукачівському (по 105 чол./км²) районах, а найнижча - в гірських районах: Великоберезнянському вона складає всього 37 чол./км², Міжгірському – 44 чол./км², Рахівському – 48, Воловецькому – 50 і Перечинському – 52 чол./км².

В структурі населення області переважає сільське населення. На 1 січня 2001 року його кількість була 782,9 тис. чол., що становить 61,1 % від загальної чисельності населення Закарпаття. Найвищий відсоток сільського населення, якщо не враховувати людинність міст, у Хустському (91,4 %), Іршавському (89,3 %), Мукачівському (88,4 %) та Ужгородському (82,3 %) районах, найнижча питома вага сільського населення в Рахівському районі – 58,5 %.

Велике значення для нормального відтворення населення області має рівновага у вікових групах чоловіків та жінок. Особливо це важливо у дітородному та працездатному віці. Аналіз статеві-вікової структури населення Закарпатської області свідчить про стабільну перевагу жінок у його загальній чисельності, де їх питома вага становить 51,8 %, в т. ч. у міських поселеннях – 52,2 %, а у сільській місцевості – 51,5 %. При цьому спостерігається вищий показник смертності чоловіків (12,2 померлих чоловіків і 9,5 жінок в розрахунку на 1000 осіб відповідної статі), що обумовлює нерівномірність статевого старіння і призводить до диспропорцій в статеві-віковій структурі населення регіону.

Дещо погіршилася за останнє десятиріччя вікова структура населення області. Зокрема, при незначному збільшенні загальної чисельності населення, його частина, що молодша працездатного віку, зменшилася на 7,7 %, а старша працездатного – збільшилася на 14,5 %. При цьому загальна чисельність працездатного населення за цей період збільшилася на 4,9 %. У

2000 р. в Закарпатській області на 1000 чоловік населення в працездатному віці припадало 745 непрацездатних, в тому числі в міських поселеннях – 613 чоловік, а в сільській місцевості – 821 особа. Слід зазначити, що збільшення частки населення старших вікових груп є важливим структуроформуючим чинником, який впливає на зниження загальних коефіцієнтів народжуваності та підвищення коефіцієнту смертності і обумовлює, таким чином, уповільнення природного приросту населення. Це, в свою чергу, загострює проблеми соціального забезпечення населення пенсійного віку та вимагає розширення можливостей з надання їм медичних та інших соціальних послуг. Аналіз вікової структури населення Закарпатської області та чинників, що впливають на неї, свідчить, що найближчим часом збережеться тенденція до його старіння.

На формування демографічної ситуації значно впливає стан здоров'я населення. В Закарпатті останнім часом спостерігається зростання рівня захворюваності в більшості районів, як по абсолютних показниках, так і по збільшенню кількості нозологічних форм. Так, рівень загальної захворюваності у 2000 р. пересічно по області підвищився до 591,4 випадки в розрахунку на 1 тисячу чоловік населення проти 524,5 захворювань у 1991 р., тобто збільшився на 66,9 пункти або в середньому на 12,8 % по всіх класах хвороб. Поширеність захворювань серед всього населення найбільше зросла по хворобам системи кровообігу (з 51,9 у 1991 р. до 96,8 у 2000 р.), органів дихання (з 24,1 до 162,7), по хворобам ендокринної системи (з 4,9 до 33,1) та захворюванням органів травлення – з 13,4 до 71 випадки на тисячу чоловік населення.

Демографічна ситуація та стан здоров'я населення в значній мірі залежить від еколого-економічного становища в регіоні, що є одним з вирішальних чинників суспільного розвитку. В Закарпатті у 2000 р. та на початку 2001 р. (до катастрофічного паводку 4 – 5 березня 2001 р.) зафіксований ріст в цілому по промисловому виробництві, а також по таких важливих галузях як електроенергетика, легка промисловість, машинобудування і промисловість будівельних матеріалів. Проте в хімічній, харчовій, деревообробній та целюлозно-паперовій промисловості, борошномельно-круп'яній та комбікормовій, які займають в галузевій структурі промисловості домінуюче становище, зростання за вказаний період не відбувається, а в окремих випадках зафіксовано скорочення обсягів виробництва. Але, разом з тим, з урахуванням динаміки рівня споживчих цін не відбувається зростання реальної заробітної плати [1]. Вказані процеси, незважаючи на окремі позитивні тенденції, що мають місце останнім часом в економіці області, справляють негативний вплив на соціальне становище в регіоні.

Однією з основних причин ускладнення соціально-економічного становища та екологічної ситуації в Закарпатті є паводки. Загальні збитки народному господарству Закарпаття від паводку в листопаді 1998 року склали понад 580 млн. грн., а від березневого паводку 2001 – 284,8 млн. грн. Слід зазначити, що за порушення принципів раціонального природокористування в гірській частині області найбільші деструктивні наслідки, а отже, і збитки проявляються на прилеглих передгірських та низинних територіях.

Основними причинами, що обумовили ці катастрофічні паводки на Закарпатті були як природні, так і антропогенні чинники. З першої групи найбільший вплив мали: фізико-географічне положення Закарпатської області,

зокрема, розміщення її території в найбільш зволоженому районі України та країн Центральної Європи. При чому частота паводків пов'язана з чергуванням періодів підвищеної та низької водності; оротографічні особливості території Закарпаття, що обумовлюють затримку вологих повітряних мас з Атлантики і викликають інтенсивні та тривалі опади; значне перезволоження підстилаючої поверхні; високий поверхневий стік у басейнах рік; порушення екологічної рівноваги у гірській місцевості;

З антропогенних чинників найсуттєвіший негативний прояв мали: нерациональне лісо- та землекористування, зокрема, не обґрунтовані обсяги та місця вирубки лісів, погіршення їх санітарного стану; розорення крутосхилів і засадження їх просапними культурами, що призводить до деградації ґрунтів та змиву родючого шару; технологічні порушення робіт; недостатня кількість водосховищ, які б регулювали річковий стік; захаращення русел річок, що призводить до підняття рівнів води; забудова небезпечних в гідрологічному відношенні земельних ділянок.

Закарпаття має в цілому достатню кількість водних ресурсів, але рівень забезпеченості населення централізованим питним водопостачанням та каналізацією є низьким. Міста в основному забезпечені цими видами послуг, а з 28 селищ міського типу тільки в 14 є централізоване водопостачання (ЦВП) і лише 13 або 46 % – централізоване водовідведення (ЦВВ). Із 561 села тільки 15, тобто 3 %, мають ЦВП і лише 5 або 1 % ЦВВ. Тому при несприятливих погодних умовах санітарно-епідеміологічне становище ускладнюється, що загрожує виникненню інфекційних та кишкових захворювань.

В останні роки спостерігається тенденція до зменшення викидів шкідливих речовин в повітряний басейн. В значній мірі це обумовлено тим, що більшість підприємств – забруднювачів використовує тільки незначну частку своїх потужностей або взагалі простоє. Проте, зростає екологічна небезпека використання автомобільного транспорту, який у все зростаючій мірі забруднює повітряний басейн. В 2000 році обсяги викидів автомобільним транспортом шкідливих інгредієнтів становили 15819 тонн або 67,2 % від загальної кількості викидів. При цьому не враховувалися викиди від транзитного транспорту, інтенсивність якого на окремих автострадах міжнародного сполучення складає до 1700 автомобілів на добу.

Зменшився вплив на оточуюче середовище сільськогосподарського виробництва в частині застосування пестицидів та мінеральних добрив. В порівнянні з 2000 роком на 5,7 тис. тонн зменшилися обсяги застосування хімічних засобів захисту рослин, а площі оброблених ними угідь скоротилися на 13,4 тис. га [2].

Дещо погіршився за останні два роки санітарний стан в лісах. Станом на 1.01.2001 року обсяги вітровально-буреломної деревини в області становили 100 тис. м³, а втрати від самовільної вирубки лісу - 2,5 тис. м³.

В умовах перехідної економіки важливе значення для вирішення соціальних, екологічних та економічних проблем Закарпаття має реформування земельних відносин, яке в області проходить досить успішно, хоча значна кількість питань ще не вирішені. Так, станом на 1.01.2002 р. з 122407 громадян, які набули право на земельну частку (пай), власниками сертифікатів, що це право посвідчують, стали 121197 громадян.

В підсумку слід зазначити, що регіональна політика в Закарпатській області

повинна будуватися на поетапному виході із того важкого стану, в якому знаходиться навколишнє природне середовище, господарство та переважна частина населення регіону. Безумовно для створення економічних передумов покращення соціальної та економічної ситуації в області першочергове значення має вихід з кризового стану її господарства. Але необхідно, щоб в наш час це відбувалося при обов'язковому дотриманні взаємообумовленого розвитку виробництва з екологічними вимогами природного середовища, що в принципі виключало б можливість деструктивних змін. Тільки за такого підходу стане можливим досягнення збалансованого розвитку всіх основних складових регіональної ЕСС, що є підґрунтям для гармонійного розвитку Закарпаття в майбутньому.

1. Соціально-економічне становище Закарпатської області (статистичний бюлетень за 2000 рік). Державний комітет статистики України. Закарпатське обласне управління статистики. – Ужгород, 2000. - № 12. – 179с.

2. Статистичний щорічник Закарпаття. 2000. Державний комітет статистики України. Закарпатське обласне управління статистики. – Ужгород, 2001. – 334с.

УДК 991.377 (477)

ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ОСНОВНІ ВИДИ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

С.І. Уліганець

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

Ulihanets S.I. Natural-recreational potential of Transcarpathian region and main types of recreational activity

It is presented short analysis recreational tourist activity and it is proposed joining of region by basically tourist kinds.

Закарпатська область не лише займає друге, після Криму місце в Україні за своїми ресурсами для рекреації, але й виділяє їх унікальними співвідношенням. За насиченістю на відносно невеликій території історико-культурних, бальнеологічних, кліматично-лікувальних, спортивних об'єктів. Закарпаття переважає всі інші регіони туристського комплексу держави, багато в чому й відомі центри рекреаційно-туристської діяльності Європи. Внаслідок цього інтенсивний розвиток рекреаційно-туристської діяльності повинні стати одним із визначальних при оцінці перспектив структурної перебудови всього господарського комплексу Закарпаття, відмітною рисою його специфіки порівняно із іншими областями України.

Вивчення та аналіз природних ресурсів, а також соціально-економічних умов, дозволяє виділити в Закарпатській області декілька характерних районів з різною спеціалізацією та переважанням певних видів туризму: